

IV. Η ΓΛΩΣΣΑ

Α'. ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

'Ο ἄνθρωπος προικισθεὶς διὰ τῆς νοήσεως καὶ παρωθούμενος ὑπὸ τῆς δρμῆς πρὸς ἀγακοίνωσιν δημιουργεῖ τὴν γλῶσσαν. Δι' αὐτῆς ἐκφράζει ἐντυπώσεις, συναισθήματα, διανοήματα καὶ ἀποφάσεις.

Πρώτη μορφὴ γλώσσης εἶναι ἡ δι' ἐκφραστικῶν κινήσεων καὶ χειρονομιῶν, ἥτις γίνεται ὑποσυνειδήτως. 'Υπὲρ τὴν αὐτόματον δμως ταύτην ἐκφρασιν ἔχομεν τὴν διὰ σκοπίμου ἐνεργείας ἐπιτελουμένην. Εἶναι ἡ διὰ δείξεως ἀντικειμένων, ἡ διὰ μιμήσεώς των καὶ παραστάσεως τοῦ περιγράμματός των, ἡ δι' ἔξεικονίσεως πράξεων. 'Η μιμικὴ αὕτη γλῶσσα εἶναι πραγματικὴ παγκόσμιος γλῶσσα, διὸ δύνανται νὰ συνεννοοῦνται δι' αὐτῆς ἄτομα ἐκ διαφόρων λαῶν. 'Η πλήρης δμως μορφὴ γλώσσης εἶναι ἡ διὰ τῆς ποικιλίας τῶν φθόγγων. 'Ο ἄνθρωπος, λόγῳ τῆς ίκανότητός του νὰ νοῇ δρισμένα ἀντικείμενα κινήσεις καὶ ἥχους ὡς διακεκριμένα, δρισμένας φωνᾶς τὰς καθιστᾶ σύμβολα ἀντικειμένων, καταστάσεων καὶ πράξεων, τὰ δποῖα συνδέει μεταξύ των. Διὰ τοῦ παγιουμένου συμβολισμοῦ γεννᾶται ὁ λόγος, ὁ προφορικός καὶ ὁ εἰκονογραφικός. 'Η ίκανότης πρὸς ἀνακοίνωσιν ὑπάρχει βεβαίως καὶ εἰς τὸ ζῶον. Τοῦτο δμως δὲν δύναται νὰ νοήσῃ τὴν διάκρισιν τῶν συμβόλων, τὴν δποῖαν νοεῖ ὁ ἄνθρωπος, δοτις συνδέει μὲ λέξεις τὰς παραστάσεις καὶ τὰ νοήματα.

Κατὰ πρώτον λόγον τὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσης εἶναι λογικά, ἔπειτα δὲ φυσιολογικά, ψυχολογικά καὶ κοινωνικά. Τὰ λογικά ἀποτελοῦν τὴν ἀφετηρίαν καὶ τὴν ρίζαν τῆς. Πρώτη μορφὴ των εἶναι τὰ νοήματα. 'Έχομεν ἐσωτερικὸν λόγον, ἥτοι δμιλίαν μὲ τὸν ἑαυτόν μας. Εἶναι ὁ ἐνδιάθετος λόγος, ὁ κατὰ τὸν Πλάτωνα ἀνευ φωνῆς γινόμενος¹. Οὗτος λαμβάνει μίαν «φάσιν» (φανέρωσιν) διὰ τῶν φωνητικῶν «δηλωμάτων». Καθίσταται πρόφορικός λόγος, διὰ τὸν δποῖον εἰδικεύθη τὸ δνομα γλῶσσα, ἐκ τοῦ φυσιολογικοῦ δργάνου τῆς ἀρθρώσεως.

Τὰ σύμβολα καὶ τὰ δηλώματα εἶναι εῆματα διὰ τὰς πράξεις καὶ δυδματα διὰ τὰ πράγματα. 'Η συμπλοκὴ τούτων ἀποτελεῖ τὴν πρότασιν ἢ ἀπόφασιν². 'Η πρότασις τοῦ ρήματος εἰς τὸ δνομα φανερώ-

1. «ΞΕ. Οὐκοῦν διάνοια μὲν καὶ λόγος ταύτον πλὴν δὲ μὲν ἐντὸς τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν διάλογος ἀνευ φωνῆς γιγνόμενος τοῦτ' αὐτὸ δημιν ἐπωνυμάσθη, διάνοια; ΘΕΑΙ, Πάνυ μὲν οὖν. ΞΕ. Τὸ δέ γ' ἀπ' ἐκείνης ρεῦμα διὰ τοῦ στόματος ἵδη μετὰ φθόγγου κέκληται λόγος; ΘΕΑΙ. 'Αληθῆ». Σοφιστῆς 263 Ε.

2. «ΞΕ. Τὸ μὲν ἐπὶ ταῖς πράξεσι δη δηλωμα ρήμα που λέγομεν. ΘΕΑΙ.

νει τὸ προβάδισμα τοῦ ἐνεργητικοῦ στοιχείου τῆς ψυχῆς ἔναντι τοῦ εἰκονιστικοῦ. Τούτο διαπιστώται καὶ κατὰ τὴν πορείαν τῆς γλώσσης τοῦ νηπίου.

Λόγος σημαίνει καὶ **νόημα** καὶ **δμιλία**. Σημαίνει δμως ἀκόμη καὶ τρίτον τι, τὴν **σχέσιν** τῶν δυντῶν τοῦ κόσμου, τῆς δποίας δὲ λόγος-νόημα εἶναι ἔξεικόνισις ἐν τῇ ψυχῇ. 'Ο λόγος - νόημα δὲν εἶναι ἄθροισμα λέξεων, ὅλλα δποτελεῖ συνολικὸν σχῆμα, δι' δ, δταν ἀρχίζωμεν νὰ δμιλῶμεν, ὅπδ τῆς πρώτης λέξεως τὸ ἀποκαλύπτωμεν διὰ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς μας. 'Εὰν συμβῇ νὰ διακόψωμεν αἴφνιδίως τὴν πρότασίν μας εἰς τὸ μέσον, δὲ ἀκροστής ἀντιλαμβάνεται τὴν σημασίαν τοῦ παραλειφθέντος. 'Εκ τοῦ συνολικοῦ σχῆματος παράγονται ἑκάστοτε αὐτομάτως αἱ ἀναγκαιούσαι λέξεις ὑποσυνειδήτως, καταλαμβάνουσαι τὴν ἐν αὐτῷ θέσιν των.

Φυσιολογικὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσης εἶναι ἡ πλουσία δργάνωσις τοῦ φωνητικοῦ μας συστήματος, τεριλαμβάνοντος τὴν ἐκπνοήν διὰ τῶν πνευμόνων, τὴν φωνήσιν διὰ τῶν χορδῶν τοῦ λάρυγγος καὶ τὴν ἀρθρωσιν, εἰς ᾧ συμμετέχουν ἡ γλώσσα, ἡ κοιλότης τοῦ στόματος, οἱ δδόντες καὶ τὰ χείλη. Ταῦτα κινοῦνται δι' ἀντιστοίχων δμάδων μυῶν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην τὰ μὲν φωνήεντα παράγουν αἱ φωνητικαὶ χορδαὶ τοῦ λάρυγγος, τὰ δὲ σύμφωνα ἡ γλώσσα καὶ τὰ χείλη¹. Νεώτεραι φυσιολογικαὶ ἔρευναι δέχονται, δτι τὸ φωνῆεν αἱ γεννᾶται κατὰ τὴν φυσικὴν ἥσυχον θέσιν τῶν δργάνων φωνήσεως. Τὸ ε παράγεται διὰ πλατύνσεως τῶν χειλέων, τὸ δὲ ε διὰ στενώσεως. Τὸ σ καὶ τὸ οι γεννῶνται δι' ἀνασύρσεως τῶν χειλέων. Μεγαλυτέρα στένωσις γεννᾶ τὰ σύμφωνα, εἰς δὲ δ φθόγγος λαμβάνει τὴν μορφὴν θορύβου. Π.χ. τὸ σ καὶ τὰ διπλᾶ (ζ, ξ, ψ) θορύβου προκαλοῦντος τριβήν, τὸ ρ, λ τρέμοντος θορύβου, τὸ ν, μ ἐνρίνου θορύβου. Τὰ ἀκρα τῶν χειλέων γεννοῦν τὸ π, β, φ, ἡ κορυφὴ τῆς γλώσσης τὸ τ, δ, θ, τὸ δὲ δπίσθιον τῆς γλώσσης ἀπτόμενον τοῦ ούρανίσκου τὸ κ, γ, χ.

Τὸ φυσιολογικὸν σύστημα τῆς φωνήσεως παρέχει ἀπλῶς τὴν ὑλην, τὴν δποίαν μορφοποιεῖ δη νόησις. Πάντα τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα κινεῖ καὶ συντονίζει δη ἐνέργεια δη παρεχομένη ἐκ τοῦ ἐγκεφαλικοῦ

Ναὶ. ΞΕ. Τὸ δὲ γ' ἐπ' αὖ τοῖς ἐκεῖνα πράττουσι σημείον τῆς φωνῆς ἐπιτεθὲν δνομα. ΘΕΑΙ. Κομιδῇ μὲν οὖν. ΞΕ. Οὐκοῦν ἐξ δνομάτων μὲν μόνων συνεχῶς λεγομένων οὐκ ἔστι ποτὲ λόγος, οὐδὲ αὖ ρημάτων χωρὶς δνομάτων λεχθέντων». *Δύτερθ*: 262.

1. «Τὰ μὲν οὖν φωνήεντα δη φωνὴ καὶ δ λάρυγξ ἀφίησι, τὰ δὲ δφωνα δη γλώσσα καὶ τὰ χείλη· ἐξ ὧν δη διάλεκτός ἔστε· διὸ δσα γλώσσαν μὴ δχει δη μὴ ἀπολελυμένην, οὐδὲ διαλέγεται. Ψοφεῖν δὲ καὶ ἄλλοις μορίοις». Περὶ ζώων Ιστορία, IV, 9.

κέντρου τοῦ λόγου. "Έχομεν ζῶα μὲ φωνητικὰ συστήματα εὔκαιρητα
ώς πρὸς τὴν ἀρθρωσιν. Π.χ. ὁ παπαγάλος καὶ ἡ κίσσα προφέρουν
εὐκρινῶς λέξεις, οἱ δὲ ἀνθρωποειδεῖς πίθηκοι ἔχουν λάρυγγα, γλῶσ-
σαν καὶ χείλη παρεμφερῆ πρὸς τὰ τοῦ ἀνθρώπου, ώς καὶ ὅρθιαν
στάσιν. Δὲν ἔχουν δύμως γλῶσσαν, διότι τοὺς λείπει ὁ ἐσωτερικὸς
λόγος, τὸ νοεῖν τὰ πράγματα καθ' ἑαυτά. Τὸ προβάδισμα τῆς νοή-
σεως ἐπὶ τὴν φωνησιν βλέπομεν εἰς τοὺς κωφαλάλους, οἵτινες δὲν
ἔχουν φωνήν, ἀλλ' ἔχουν πλουσίαν ἐκφραστικήν γλῶσσαν. 'Ο *homo*
loquens εἶναι τέκυον τοῦ *homo sapiens*.

Τὰ ψυχολογικά στοιχεῖα τῆς γλώσσης είναι πλείονα. Τὰ ἀπλά κατ' ἀρχὰς φωνητικά σύμβολα πλουτίζονται βαθμηδόν. Τοῦτο συμβαίνει διά τῆς δνοματοποίησης, δηλαδὴ τῆς μιμήσεως συναισθηματικῶν φωνῶν (οἰμωζῶ, ποπποζῶ, καγχάζω), μιμήσεως πράξεων (μήτηρ, δίψα), μιμήσεως ἥχου πραγμάτων (βοῦς, κόραξ, βροντή, ρόγχος, φλοίσβος, πτηνόν, θρόισμα, παφλασμός, γράφω, ρέω, γδοῦπος, τριγμός, ψθυρος). Διὰ τῆς ἀναλογίας κατόπιν σχηματίζονται διμάδες λέξεων μὲ δμοίαν μορφήν. Αἱ μεταφοραί, ἔπειτα παράγουν νέας γλωσσικάς ἀποχρώσεις (συκοφάντης, φενακίζω, βλαστός, γραφίς, μαγνήτης).

‘Ο δυνθωπομορφισμὸς καὶ ἡ προσωποποία γεννοῦν ἐπίσης μέγαν πλούτον ἐκφράσεων. Ἡ χρῆσις καὶ ἡ τύχη προκαλοῦν ἄλλας μεταβολὰς (συντυγήσεως, ἐκπτώσεως, ἀφομοιώσεως, μεταθέσεως).

‘Η ἐπίδρασις τοῦ κλήματος εἶναι ωσαύτως σαφής. Οἱ βόρειοι λαοὶ
ἔχουν γλωσσαν μὲ πολλὰ σύμφωνα, ἵδιαὶ οἱ Σλαβοί. Οἱ μεσημβρινοὶ
μὲ πολλὰ φωνήεντα, ἵδιαὶ οἱ “Ελληνες καὶ οἱ Ρωμαῖοι.

Τὰ κοινωνικά στοιχεῖα εἰσάγονται ἀδιακόπως εἰς τὴν γλώσσαν,
έπειδη ὁ λόγος ἔκφράζει τὴν δμαδικήν ψυχήν. Τὰ κοινά γοῆματα καὶ
κοινά συναισθήματα τῆς ὁμάδος λαμβάνουν κοινὴν παράστασιν διὰ
τῶν γλωσσικῶν συμβόλων, ἥτις ἀποβαίνει δεσμὸς ἐνδητος τῶν
γενεῶν· Ἡ διαμόρφωσις φυλετικοῦ χαρακτῆρος ἀποτυπώνεται κατὰ
πρωτὸν λόγον εἰς τὴν ἐνιαίαν γλώσσαν, ἥτις ταυτίζεται πρὸς τὴν
ψυχήν τοῦ λαοῦ. Ἡ πτωχεία ζωῆς καὶ ἐννοιῶν τῶν πρωτογόνων
δημιουργεῖ καὶ γλώσσαν πτωχῆν, μέχρι 300 μόνον λέξεων. Ἡ τῶν
δημιουργῶν πολιτισμοῦ μακροῦ δημιουργεῖ γλώσσας μὲν ἐκατοντά-
δας χιλιάδας λέξεων. Ἡ πλοκὴ τοῦ λόγου καὶ ἡ σύνταξις εἶναι ἐπί-
σης ἀνάλογος. Αἱ πτωχοῦ πολιτισμοῦ ἔχουν μικράς προτάσεις καὶ
κατὰ παράταξιν. Παράδειγμα τὰ παλαιότατα γραπτὰ μνημεῖα.
Ἐπειτα ἀκολουθεῖ ἡ καθ' ὑπόταξιν μὲ συνδέσεις καὶ σχήματα. Παρά-
δειγμα ὁ κλασσικὸς Ἑλληνικὸς λόγος.

‘Η ἐμφάνισις τῆς γλώσσης εἰς τὸν νεογέννητον παῖδα ἀκολου-

θεῖ τὴν ἔξῆς πορείαν. Κατὰ πρῶτον ἔχομεν τὴν περίοδον τῶν αὐτομάτων φωνῶν. Εἶναι ἡ ὑποσυνείδητος συναίσθηματικὴ ἔκφρασις ἐσωτερικῶν καταστάσεων διὰ μειδιαμάτων καὶ λάμψεως τῶν ὀφθαλμῶν μέχρι τοῦ ζου μηνός. Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ἡ περίοδος τοῦ **βαβίσματος**, καθ' ἣν δὲ παῖς ἐκβάλλει φωνάς, ἐπειδὴ εὔχαριστεῖται νὰ ἀκούῃ τὴν φωνήν του. Τοῦτο εἶναι παιγνίδιον καὶ ἀσκησις τῶν φωνητικῶν καὶ αἰσθητηρίων ὀργάνων, δπως παιγνίδιον καὶ ἀσκησις εἶναι ἡ διαρκῆς κίνησις τῶν μελῶν του. Ἀκολουθεῖ κατόπιν ἡ περίοδος **δρυμώσεως μονοσυλλαβῶν** ἢ **δισυλλαβῶν φθόγγων** (μποθ, μάμ, ἄτα). Τελευταῖς εἶναι περίοδος τῆς μιμήσεως τῶν λόγων τῶν μεγάλων, συμβανουσαὶ μετὰ τὸν 9ον μῆνα. 'Ο σχηματισμὸς τῆς γλώσσης πραγματοποιεῖται διὰ συνεργίας φωνήσεως, ἀκοῆς καὶ δράσεως. Λαμβάνει χώραν διαρκῆς ἔλεγχος ὑπὸ τοῦ ὠτὸς τῶν προφερομένων διὰ τοῦ στόματος.' Αν συμβῇ βραδύτερον κώφωσις, ἡ φωνὴ παύει νὰ ἔχῃ τὴν προτέραν καθαρότητα καὶ σαφήνειαν. Ἐπίσης τύφλωσις ἐνδεικνύεται ἐπιβράδυνσιν εἰς τὴν ἀπαρτίωσιν τῆς διαλίτης.

Αἱ σχέσεις αἱ ἔκφραζόμεναι κατὰ πρῶτον εἶναι αἱ τῆς ταυτότητος, δμοιότητος, διαφορᾶς. Αἱ σχέσεις ἔξαρτήσεως ἔκφραζονται μετὰ τὸ 10ον ἔτος, διὸ καὶ τότε ἀρχίζει δὲ καθ' ὑπόταξιν λόγος, δὲ ἀναφερόμενος εἰς αἰτιότητα, σκοπιμότητα, υπόθεσιν, χρονικότητα. Μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἥβης ἡ ψυχικὴ ἐσωτερίκευσις γεννᾷ καὶ γλώσσαν πλουσίαν εἰς εἰκόνας καὶ ποιοτικάς διακρίσεις, ἥθικάς, καλλιτεχνικάς, μεταφυσικάς.

Τὸ θέμα, κατὰ πόσον ἡ 'Οντογένεσις ἐπαναλαμβάνει τὴν Φυλογένεσιν καὶ εἰς τὴν γλώσσαν, μόνον ὡς πρὸς τὰ γενικὰ στοιχεῖα ἀληθεύει. Αἱ ἀναδιπλούμεναι μονοσύλλαβοι λέξεις ἀπαντῶνται πράγματι καὶ εἰς τοὺς πρωτογόνους καὶ εἰς τοὺς παῖδας (παπᾶ, νινή, τουτό). Ἐπίσης δὲ τοπικὸς προσδιορισμὸς εἶναι συχνότερος ἀπὸ τὸν χρονικὸν δι' ἀμφοτέρους. 'Ομοίως ἡ ἀπλότητας τῆς συντάξεως.

Σχέσις μεταξὺ γλώσσικῆς ἰκανότητος καὶ νοημοσύνης ὑπάρχει πράγματι, λόγῳ τῆς κοινῆς ρίζης ἀμφοτέρων. 'Ηλιθοί ἔχουν καὶ πτωχείαν γλώσσικοῦ ὄλικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἴσχυντητα συντάξεως, διότι παραμένουν εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ νηπίου.

Β'. ΓΡΑΦΗ ΑΝΑΓΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΕΚΜΑΘΗΣΙΣ

'Η παράστασις τῶν νοημάτων γλώσσων οὐχὶ διὰ φθόγγων ἀλλὰ διὰ γραφικῶν συμβόλων ἀποτελεῖ τὴν γραπτὴν γλώσσαν. Σύμβολα χρησμοποιεῖ δὲ ἀνθρωπος κατ' ἀρχὰς μεγαλόσχημα πρὸς ἔκφρασιν γεγονότων, δπως π.χ. τὰ Dolmen, τὰ Menhir, τὰ Cromlech καὶ τὰ

Τοτε. "Επειτα ἀκολουθεῖ μικρόσχημος συμβολισμός. Είναι ή *Ιδεογραφία* (περιγράμματα). Ταύτην ἀνευρίσκομεν εἰς δλους τοὺς λαούς, ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων μέχρι τῶν Ἰνδιάνων καὶ τῶν Ἐσκιμώων.

Κατ' ἀρχὰς παρίστων περιγράμματα ἀντικειμένων - συμβόλων. "Ο χρόνος π.χ. μὲ Θ (σύμβολον τοῦ ἥλιου), δὲ μὴν μὲ ♡ (σύμβολον ἀστέρος καὶ νέας σελήνης), δὲ οὐρανὸς μὲ ☐ (σύμβολον τοῦ θόλου) τὸ ὕδωρ μὲ ☙ (σύμβολον τοῦ κυματισμοῦ). "Επειτα γίνεται μετάβασις ἐκ τῆς παραστάσεως δλοκλήρου περιγράμματος εἰς τὴν παράστασιν ἐνὸς τμήματος. Τοῦτο βλέπομεν εἰς τὸ σημιτικὸν ἀλφαβητον, δπου τὸ ἀλεφ (ἄλφα) σημαίνει βοῦς, ἀλλὰ συμβολίζεται μόνον διὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ βοῦς, τὸ γκεῖμελ (γάμα) σημαίνει κάμηλος, συμβολίζεται δὲ μόνον διὰ τοῦ προσθίου τμήματος τοῦ ζώου. Τὸ τελευταῖον στάδιον είναι δὲ συμβολισμὸς μόνον φθόγγων.

Κατὰ τὴν γραφὴν οἱ φθόγγοι τῆς λέξεως διεγείρουν τὴν διπτικὴν εἰκόνα τοῦ γράμματος, ἥτις κινεῖ τὴν χειρα. Εἰς ἔκαστον ἅτομον ἡ γραφὴ προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν βιολογικήν του ὑπόστασιν, τόσον ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν σχεδιάσεως, τὴν ταχύτητα καὶ τὴν πίεσιν δσον καὶ τὴν δλην πλοκὴν τῶν γραφομένων. Χαρακτηριστικὴ είναι ἡ δμοιότης γραφῆς πατρὸς καὶ τέκνου. "Η γραφολογία είναι ίδικὸς κλάδος μελετῶν τὴν ἔκφρασιν τοῦ χαρακτῆρος εἰς τὸ εἶδος γραφῆς.

"Η ἀνάγνωσις είναι ἀπόδοσις διὰ τοῦ λόγου τῆς γραπτῆς γλώσσης. Κατ' αὐτὴν οἱ δόθαλμοὶ κινοῦνται κατὰ μῆκος τῶν στίχων οὐχὶ καθ' δμοιόμορφον κίνησιν, ἀλλὰ διὰ μεταπηδήσεων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡσύχου προσηλώσεως γίνεται. ἡ ἀνάγνωσις. Εἰς ἔκαστην γραμμὴν ἔχομεν 3-6 στάσεις, ἀναλόγως τοῦ κειμένου. "Οταν τις διορθώνῃ τυπογραφικά δοκίμια, ἔχομεν τριπλασίας. "Έκάστη στάσις δύναται νὰ περιλάβῃ 10-14 γράμματα, ἐάν δὲ αἱ λέξεις είναι πολὺ συνήθεις έως 20. Αἱ λέξεις δὲν ἀναγινώσκονται διὰ θεωρήσεως δλων τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ μόνον ὡς σύνολα, δπου πάλιν κύρια τινα γράμματα μόνον προσέχονται. Τοῦτο μᾶς πληροφορεῖ, δτι ἡ μέθοδος τοῦ συλλαβισμοῦ κατὰ τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν δὲν είναι δρθή, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναγινώσκωνται καὶ νὰ γράφωνται δλόκληροι λέξεις.

"Η ἀνάγνωσις γίνεται διὰ μιᾶς ἐσωτερικῆς προφορᾶς. Οἱ παῖδες κινοῦν τὰ χεῖλη καὶ δταν ἀκόμη ἀναγινώσκουν νοερῶς. Κατὰ μὲν τὴν σιωπηρὰν ἀνάγνωσιν ἀναγινώσκομεν εύκόλως έως 500 λέξεις κατὰ 1', ἐνῷ κατὰ τὴν μεγαλόφωνον 300. Οἱ ρήτορες κατὰ τὴν βραδεῖαν ἀπαγγελίαν ἔκφωνοι 100 λέξεις κατὰ 1' καὶ 200 κατὰ τὴν ταχεῖαν.

"Η πραγματικῶς δμιλούμενη γλώσσα δὲν συμπίπτει πρὸς τὴν γραπτήν, διότι ἡ γραφὴ δὲν μᾶς παρέχει δλας τὰς ἡχητικὰς διακρί-

σεις. Οἱ ἑλαφροὶ τόνοι οἱ συνοδεύοντες τὴν δμιλίαν, τὸ χρῶμα, δρυθμός, ἡ ἔντασις, ἡ μιμικὴ εἶναι τὰ στοιχεῖα τὰ ἀποτελοῦντα κατ' ἔξοχὴν τὴν μεταξὺ τῶν προσώπων συνεννόησιν καὶ ἔκφρασιν. Κανονικῶς ἔκάστη φράσις θὰ ἔδει νὰ γράφεται διὰ μουσικῶν σημείων.

‘Η ἐκμάθησις δένων γλωσσῶν καθοδηγεῖται ἀπὸ τὴν πορείαν οἰκειώσεως τῆς μητρικῆς γλώσσης. Δέον νὰ ἐκμανθάνωνται λέξεις καὶ προτάσεις ἀνευ μεσολαβήσεως τῆς μητρικῆς γλώσσης. ‘Απλως δεικνύεται ἐν ἀντικείμενον, μία πρᾶξις, ἢ μία σχέσις καὶ ἐκφωνεῖται ἡ σχετικὴ λέξις ἢ φράσις, ἥτις ἐπαναλαμβάνεται προφορικῶς ἀπὸ τὸν μανθάνοντα. Μετὰ τὴν ἐκμάθησιν ἀριθμοῦ λέξεων καὶ φράσεων σχηματίζονται ἔξ αὐτῶν μικραὶ διηγήσεις, εἰς τὰς δποίας ὑπάρχουν καὶ μερικαὶ νέαι λέξεις, αἵτινες ἐννοοῦνται ἐκ τῶν συμφραζομένων. Οὔτες ἔπιτυγχάνεται, δῆστε νὰ γίνωνται εἰς τὴν δένην γλωσσαν δλόκληροι σκέψεις, ἀνευ μεσολαβήσεως στοιχείων τῆς μητρικῆς. ‘Εκεῖθεν ἐρμηνεύεται καὶ τὸ φαινόμενον, δτι παιδία 4-8 ἔτῶν μὲ ἀπλῆν ἀκρότατιν ἐπὶ μῆνας τῆς δένης γλώσσης τῆς παιδαγωγοῦ των μανθάνουν αιφνιδίως νὰ δμιλοῦν δρθῶς, ἀνευ μεσολαβήσεως γραμματικῶν διασαφήσεων καὶ γραπτῶν ἀσκήσεων.

Γ'. ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΘΝΟΣ

‘Η γλώσσα εἶναι δημιούργημα τῆς δμάδος λαδὸς ἢ ἔθνος, πραγματοποιούμενον κατὰ τὴν ἐπὶ αἰῶνας κοινὴν συμβίωσιν. ‘Η ἀντιληψίς, δτι εἶναι τι καθ' ἐαυτὸν ὑπάρχον μὲ ίδιους νόμους, ἀνεξαρτήτους τῶν προσώπων ἀτινα εἶναι δημιουργοὶ καὶ φορεῖς του, τυγχάνει ἐσφαλμένη. Αἱ μεταβολαὶ αἱ συμβαίνουσαι εἰς ἔκάστην γλωσσαν εἶναι ἐπακόλουθα τῶν ψυχικῶν μεταβολῶν τῶν λαῶν καὶ ἔθνων. ‘Υψηλὸς πολιτισμὸς καὶ πολιτειακὴ ἀκμὴ μιᾶς περιόδου ἐμφανίζει καὶ γλωσσικὴν ἀνθησιν, ἐνῷ πτῶσις καὶ ὑποδούλωσις πτωχείαν γλωσσικὴν καὶ σύγχυσιν.

‘Ο Thumē ἔξήτασε τὸν φραστικὸν ρυθμὸν τῆς ἀρχαῖας Ἑλληνικῆς καὶ εὗρεν δτι κατὰ τὴν κλασσικὴν περίοδον ὑπάρχει μία κίνησις πρὸς τὰ ἄνω, κάτι τὸ μουσικόν. Κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν περίοδον, ἀντιθέτως δ λόγος γίνεται δυναμικός. ‘Ακριβῶς δ μὲν παλαιότερος στίχος ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ποσότητος τῶν συλλαβῶν, δ δὲ νεώτερος ἐπὶ τῆς δυνάμεως τῶν τόνων. Εἰς τὸν ἀρχαῖον πεζὸν λόγον ὑπάρχει, λέγει, εἰς ιαμβικὸς ρυθμός. ‘Ο μέσος ἀριθμὸς τῶν βραχειῶν συλλαβῶν μεταξὺ δύο διαδοχικῶν μακρῶν εἶναι 0,6 - 0,9. ‘Ο Δημοσθένης προτιμᾷ τὴν συσσώρευσιν μακρῶν συλλαβῶν. Εἰς τοὺς ὑστέρους χρόνους παύει ἡ διάκρισις μακρῶν καὶ βραχέων καὶ εἰσάγεται

δυναμικός ρυθμός διά τού τονισμού. Εἰς τὴν σημερινήν Νεοελληνικήν γλώσσαν ὁ μέσος ἀριθμός τῶν βραχειῶν συλλαβῶν μεταξὺ δύο διαδοχικῶν μακρῶν εἶναι 1, 8. Δὲν ὑπάρχει πλέον ἡ εὐρυχωρία τῆς ψυχικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνος μὲ τὰ πολλὰ μακρά¹.

Λαοὶ μὲ ζωὴν πολυκύμαντον ἔχουν εἰς τὰ γραπτὰ μνημεῖα τῶν ἀποτυπωμένην τὴν πορείαν τοῦ πνεύματός των. Εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἀκμῆς ἐπραγματοποιήθη ἡ ύψιστη ἀνάτασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὸ καὶ ἡ ἐπαφὴ πρὸς τὰ κλασσικὰ κείμενα ἐκάστης νέας ἐλληνικῆς γενεᾶς ἀνυψώνει ταύτην πνευματικῶς. Τὴν καθιστᾷ ἵκανήν νὰ σκέπτεται *κλασικῶς* καὶ νὰ ἀντιμετωπίζῃ τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς δπως τὰ *ἀντιμετώπιζαν* τὰ *κλασικὰ πνεύματα* τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, καθὼς παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ Ἀκαδημαϊκὸς *Σταματάκος*².

Τοῦτο συμβαίνει μὲ πάντας τοὺς λαοὺς τοὺς ἔχοντας μακρὸν *ἱστορικὸν βίον*. Τὸ Ἰσραηλιτικὸν ἔθνος τὴν ἐπιβίωσίν του καὶ ἀποκατάστασίν του εἰς τὰς ἡμέρας μας τὴν ὁφείλει εἰς τὴν γλώσσαν τῆς Βίβλου, ἐν ᾧ εἶναι κατατεθειμένη ὑψηλὴ κληρονομία. Καίτοι ἡ γλώσσα ἐκείνη λόγῳ τῆς διασπορᾶς ἔπαυσε νὰ δμιλήται ἀπὸ τοῦ 143 μ.Χ., ἐν τούτοις καθιερώθη ὡς γλώσσα τοῦ γεοσυσταθέντος κράτους, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ψυχικῆς ἐνότητος τὴν δποίαν δημιουργεῖ.

‘Ακόμη καὶ εἰς τὴν Σοβιετικήν Ρωσίαν, δταν ἥρχισαν συζητήσεις, κατὰ πόσον ἡ γλώσσα ἦτο ἐν «ἐποικοδόμημα» μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως, ὡς ὑπεστήριζεν ὁ Ρωσσος γλωσσολόγος *Marr*, διεκρύχθη παρ’ αὐτοῦ τοῦ Στάλιν δι’ ἐπιστολῆς δημοσιευθείσης τὴν 20 - 6 - 1954 εἰς τὴν «Πράβδαν», δτι «ἡ γλώσσα δὲν ἀνήκει εἰς τὰ ἐποικοδομήματα. Δὲν εἶναι προτὸν μιᾶς ώρισμένης κοινωνικῆς ὑφῆς, ἡ δποία ἔχει χρονικούς προσδιορισμούς καὶ εἶναι σχετικῶς βραχύβιος, ἀλλ’ εἶναι τὸ προτὸν δλοκλήρου τῆς κοινωνίας»³.

‘Η ἑθνικὴ γλώσσα, ἐκφράζουσα τὴν πνευματικὴν ζωὴν, διαμορφώνει ἐννοίας καθολικοῦ κύρους ἐτοιμασθείσας διὰ μακρᾶς νοητικῆς ἐπεξεργασίας καὶ διασφαλιζούσας τὸ πάγιον τοῦ συμβόλου καὶ τὴν πειθαρχίαν τῆς σκέψεως. Λέξεις καὶ φράσεις τυχαίως σχηματιζόμεναι ὑπὸ τοῦ πλήθους οὐ μόνον δὲν ἔχουν ἀκρίβειαν, ἀλλὰ δύνανται

1. Παρὰ *Fröbes J.*, Lehrbuch der Experimentellen Psychologie, 3^ε Aufl. 2^ε Bd Freiburg 1929, σελ. 252.

2. Παράβ. *Σταματάκον Ιω.*, Τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων κλασσικῶν καὶ αἱ μεταφράσεις των, Ἐπιστ. Ἐπετηρίς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, 1956 - 1957, σελ. 277.

3. Παρὰ *Wetter G.*, Der Dialektische Materialismus, Freiburg 1953, σελ. 231 - 232.

νὰ ἔκφράζουν χαμηλάς ίδέας. "Αλλο ἔκφράζει ἡ λέξις *Ιερεὺς* καὶ ἄλλο ὁ *παπᾶς*, ἄλλο ὁ *πλοῦτος* καὶ ἄλλο ὁ *παρᾶς*, ἄλλο ὁ *καπετάνιος* καὶ ἄλλο ὁ *πλοῖαρχος*." Οπισθεν ἑκάστου γλωσσικού συμβόλου ὑπάρχει ἄλλο περιεχόμενον σύμπυκνων ἄλλην ψυχικὴν ποιότητα.

Δ'. ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΟΝ ΒΑΘΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ἡ φυσιολογία ἔξήτασε κατὰ πόσον ὑπάρχουν κέντρα ἐν τῷ ἔγκεφαλῳ ἀναφερόμενα εἰς τὴν γλωσσικὴν λειτουργίαν. Αἱ ἀναζητήσεις ἐπεχειρήθησαν διὰ μεθόδων ἀνατομικῶν καὶ ψυχοπαθολογικῶν. Τὰ μέχρι τοῦδε δεδομένα τῶν δέχονται, δτι ἔχομεν πλείονα γλωσσικὰ κέντρα:

1ον. *Τὸ κινητικὸν γλωσσικὸν κέντρον* (τοῦ Broca) ἐντοπίζεται εἰς τὸ διπλοθιόν μέρος τῆς τρίτης ἀριστερᾶς μετωπιαίας ἔλικος, ὅπου ἐναπόκεινται αἱ εἰκόνες τῶν κινήσεων τῆς διμιλίας.

2ον. *Τὸ κέντρον τοῦ ἥχου τῶν λέξεων* (τοῦ Wernicke) ἐντοπίζεται εἰς τὸ διπλοθιόν μέρος τῆς ἀνω ἀριστερᾶς κροταφικῆς ἔλικος, ὅπου ἐναπόκεινται αἱ εἰκόνες τῶν ἀκουομένων λέξεων.

3ον. *Τὸ κέντρον τῆς ἀναγνώσεως* (τοῦ Kussmaul) ἐντοπίζεται εἰς τὴν γωνιώδη καὶ τὰς ἴνιακάς ἔλικας, ὅπου ἐναποτίθενται αἱ εἰκόνες τῶν γραφομένων λέξεων.

4ον. *Τὸ κέντρον τῆς γραφῆς* (τοῦ Echener) ἐντοπίζεται εἰς τὴν δευτέραν ἀριστερὰν μετωπιαίαν ἔλικα, ὅπου ἐναπόκεινται αἱ κατὰ τὴν γραφὴν ἐπιτελούμεναι κινήσεις.

Αἱ ἐνεδράσεις δύμως αὗται δὲν φαίνονται νὰ ἔξαντλοθν τὴν γλωσσικὴν λειτουργίαν. Ὑπὲρ τὰ ἐπὶ μέρους ταῦτα παραμένει ἀνεξακρίβωτον *τὸ ἐννοιολογικὸν κέντρον*, τὸ δρῶν πρωταρχικῶς κατὰ τὸν ἐσωτερικὸν λόγον καὶ γεννῶν δλα τὰ γλωσσικά στοιχεῖα, τῆς διμιλίας, τῆς κατανοήσεως, τῆς ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς. Τοῦτο δὲν καθορίζεται εἰς ὠρισμένην θέσιν. "Ἐπειτα δέον νὰ σημειωθῇ, δτι οὐδὲ ἡ νόησις γεννᾷ μεμονωμένως τὴν γλωσσαν. Πᾶσα ἐσωτερικὴ παρώθησις, πᾶσα δρμή, ἐπιθυμία, κίνδυνος, προσπάθεια καταλήγουν εἰς ἔκφρασιν. Ἀναλόγως τῆς ποιότητος τούτων εἶναι καὶ ἡ μορφὴ τῆς γλωσσικῆς ἐκδηλώσεως.

"Ἄρα πηγὴ τῆς γλώσσης εἶναι αἱ βαθύτεραι ψυχικαὶ μας ρίζαι. Μετ' αὐτὰς ἔρχεται τὸ ἐννοιολογικὸν κέντρον. Ὡς ἐπὶ μέρους λειτουργικά στοιχεῖα ἀκολουθοῦν τὰ ὑπὸ τῆς φυσιολογίας διακριθούμενα κέντρα. Ἡ χαρτογραφία τοῦ ἔγκεφαλου δὲν ἔξαντλει τὸ ζῆτημα.

"Ἔχομεν βεβαίως πρωτογενῆ φλοιώδη κέντρα ἐν τῷ ἔγκεφαλῳ,

άτινα δέχονται έρεθισματα καὶ γεννούν ὕσεις. Ἡ καταστροφὴ τούτων γεννᾷ διαταραχὰς τοῦ ἔξωτερικοῦ λόγου. Παραλλήλως δύμας πρὸς ταῦτα ὑπάρχουν ἀλλα συντηρούντα τὰ πρῶτα καὶ ἀναγνωρίζοντα αὐτά, ή δὲ βλάβη των γεννᾷ τὴν ψυχικὴν ἀγνωσίαν. Πέραν ταύτης ὑπάρχει ἐν ψυχικὸν βάθος, δθεν πηγάζουν συνολικαὶ ἀναδύσεις ψυχικαὶ, ἀνάλογοι μὲν ἐκείνας αἵτινες συμβαίνουν εἰς τὰ φυτά, δταν ἐκ τῆς ἀφομοιώσεως ὑλικῶν ἀνακύπτουν μορφαὶ καὶ σχηματισμοὶ κλαδῶν, φύλλων, καρπῶν, οἱ δποῖοι δὲν φαίνονται εἰς τὰ ἀκαταπαύστως ἀνακινούμενα χημικὰ συστατικά, διότι εἰναι τάξεως ἀνωτέρας ἐκείνων.

V. Η ΦΑΝΤΑΣΙΑ

A'. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΑΙ ΦΑΝΤΑΣΙΑΣ

Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἔχει τὴν ἰκανότητα δχι μόνον νὰ ἀντιλαμβάνεται πράγματα, νὰ διατηρῇ τὰς εἰκόνας των διὰ τῆς μνήμης, ἀλλὰ καὶ νὰ δημιουργῇ εἰκόνας. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπιτελεῖ ἡ φαντασία.

Ἡ φαντασία παραθεῖται ἀπὸ τὴν δρμὴν πρὸς δημιουργίαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν δρμὴν πρὸς ἀνακοίνωσιν καὶ ἔκφρασιν. Βοηθεῖται ἀπὸ δλας τὰς ψυχικὰς μας λείτουργίας, ίδιᾳ ἀπὸ τὸ συναίσθημα, τὴν βούλησιν, τὴν μνήμην, τὴν νόησιν. "Ἄλλοτε ως κυρίᾳ μορφὴ φαντασίας ἐθεωρεῖτο ἡ ἀναπλάττουσα, ἡ ἐργαζομένη δηλαδὴ διὰ παραστάσεων ὑπάρχουσῶν ἐν τῇ μνήμῃ, εἰς τὰς δποῖας εἴτε προσθέτομεν στοιχεῖα, εἴτε ἀφαιροῦμεν, εἴτε συνδυάζομεν τὰ ὑπάρχοντα κατὰ νέον τρόπον.

Σήμερον ἀναγνωρίζεται, δτι πρωταρχικὴ καὶ ἀνεξάρτητος εἰναι ἡ δημιουργὸς φαντασία, μία μορφαποιεδὸς δύναμις τῆς ψυχῆς. Αἱ δρμαὶ δρῶσαι πρωταρχικῶς παράγούν τὰς εἰς αὐτὰς ἀντιστοιχούσας εἰκόνας. Ἐκεῖθεν ἔξηγούνται αἱ φανταστικαὶ εἰκόνες τῶν πρωτογόνων, τῶν πατέρων, τῶν δινείρων, ως καὶ ἡ δύναμις δημιουργίας πρωτούπιων εἰκόνων παρὰ τῶν δρίμων.

Ἡ Βιολογία διαπιστώνει τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀρχῆς τῆς μορφῆς, ως ἀποτελούσης βασικὸν γνώρισμα τῆς ζωῆς. Ἀνάλογόν τι ἐμφανίζει συνεχῶς τὸ εἶδος ἀγθρωπος, ἀλλὰ πλουσιώτερον. "Ολοι οἱ λαοὶ εἰς δλας τὰς ἐποχὰς ἐμφανίζουν τὰ αὐτὰ σύμβολα καὶ εἰκόνας διὰ τὰς αὐτὰς ἐμπειρίας. Ταύτας δ Jung δνομάζει Ἀρχέτυπα (Archetypen), δπως τὰς ἀναφερομένας εἰς τοὺς συμβολισμοὺς τῆς γεννήσεως, τοῦ θανάτου, τοῦ ἔρωτος." Εκεῖθεν γεννῶνται δύμοιοι μύθοι, δύμοιαι ποιητι-

καὶ εἰκόνες, δύμοια δινειρά ἔχοντα τὴν ρίζαν των εἰς τὴν ἀσυνείδητον σφαῖραν τοῦ εἴδους¹.

Διὰ τῆς φαντασίας προσέτι λαμβάνει μορφὴν ὁ ἐκάστοτε ἐπιειδιώκομενος σκοπός. Μὲ τὴν βοήθειάν της ἔχομεν τὸ μέλλον πρὸ τῆς ἡμέρας ἐν εἰκόνι καὶ καθορίζομεν τὴν ἐνέργειάν μας ἀναλόγως. Δι’ αὐτῆς βλέπομεν ἐκ τῶν προτέρων τὰ ἀποτελέσματα τῶν πράξεων καὶ δημιουργιῶν μας. ‘Ο ἀρχιτέκτων δι’ αὐτῆς ἔχει ἥδη ἐνώπιόν του τὸ οἶκημα τὸ δποῖον θέλει νὰ σχεδιάσῃ, ὁ καλλιτέχνης τὴν μορφὴν τὴν δποῖαν θέλει νὰ δώσῃ εἰς μίαν ίδεαν, ὁ φυσιοδίφης τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς θεωρίας του, ὁ στρατηγὸς τὰς συνεπείας πάσης μετακινήσεως τῶν δυνάμεων του, ὁ ιστοριογράφος τὰ παρελθόντα γεγονότα τὰ δποῖα ἐκθέτει, ὁ ἐφευρέτης τὰ τεμάχια τῆς συσκευής του καὶ τὴν σχέσιν των, ὁ ράπτης τὴν μορφὴν τοῦ δλου ἐνδύματος.’ Αρά ἔχομεν πλείονα εἴδη φαντασίας.

α'. Ἡ μυθολογικὴ καὶ ἡ παίζουσα φαντασία.

‘Η μυθολογικὴ φαντασία εἶναι πανανθρώπινος, ως μαρτυρεῖ ἡ ‘Ἐθνολογία. ‘Ολοι οἱ λαοὶ ἔχουν μύθους περὶ θεῶν, περὶ ἡρώων ὑπερφυῶν, περὶ γιγάντων, περὶ θαυμαστῆς καταγωγῆς, περὶ κατακλυσμῶν καὶ θεομηνιῶν, περὶ ὑπερβάσεως τοῦ Θανάτου ὑπὸ ἐξαιρέτων προσώπων, περὶ κολάσεως καὶ παραδείσου μετὰ θάνατον. **Τὰ πλάσματα** ταῦτα ποικίλουν ἀναλόγως τῶν ὅρων ζωῆς τῆς φυλῆς. ‘Ο Σημίτης τῆς Μέσης Ανατολῆς ὁ ταλαιπωρούμενος ἀπὸ τῶν καύσωνα τῆς ἡμέρας φαντάζεται τὸν παράδεισον ως «κῆπον χλοερὸν καὶ κατάφυτον». ‘Ο Ἑλλην τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς τὸν θεωρεῖ ως τόπον, δῆλον δὲ τὸν λάμπει διαρκῶς, οἱ δὲ ἐκλεκτοὶ τέρπονται ἀπὸ μουσικὴν μὲ φρεμιγγαῖς, ἀπὸ παιγνίδια μὲ πεσσούς, ἀπὸ ἀγωναῖς, γυμνάσια καὶ ἵπποδρομίας, ἀπὸ θυσίας καὶ προσφορᾶς εἰς τοὺς θεούς, εἰς δλση σκιερὰ βρίθοντα καρπῶν². ‘Ο Ἐσκιψίδος τὸν θεωρεῖ ως τόπον πλήρη ἰχθύων. ‘Ο Μουσουλμάνος ως πλήρη φαγητῶν καὶ ώραίων γυναικῶν. Πηγὴ τῆς φαντασίας ταύτης εἶναι ἡ ἀνθρωπομορφικὴ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Συγγενῆς πρὸς τὴν μυθολογικὴν εἶναι ἡ **παίζουσα φαντασία**, τὴν δποῖαν βλέπομεν εἰς τοὺς παῖδας. ‘Αρχίζει μετὰ τὸ ζον ἔτος καὶ συνεχίζεται μέχρι τοῦ 9ου. Οὗτοι νοοῦν τὰ παιγνίδια τῶν ως ἔχοντα

1. Jung C. G., Ueber die Archetypen des Kollektiven Unbewussten. *Eranos* - Jahrbuch 1934, Zürich 1935.

2. Πινδάρου, ‘Αποσπ. 129.

δοντότητα. "Εν κάθισμα νοοῦν ως ἄμαξαν, ἐν ξύλον ως ὅπλον, μίαν
ράβδον ως λίππον καὶ ἐν τεμάχιον ὑφάσματος περιτυλιγμένον ως
βρέφος. Φαντάζονται, δτι εἶναι ἀρχηγοὶ δμάδων, ἢ μητέρες καὶ οἰκο-
δέσποιναι. Ἐκδηλώνουν οὕτω τὴν ἀνάγκην δράσεως ἀναλόγως τοῦ
φύλου των. Ζοῦν δύοκόσμους μὴ πλήρως χωριστούς, τὸν πραγμα-
τικὸν μὲ τὰς φυσικὰς ἰδιότητάς του καὶ τὸν φανταστικὸν μὲ τὰς
προβαλλομένας φανταστικὰς ἰδιότητάς. Συναφῆς εἶναι ἡ ἐπιθυμία
των διὰ παραμύθια. Κατ' ἀρχὰς θέλουν παραμύθια μὲ οἰανθήποτε
δρᾶσιν. "Ἐπειτα θέλουν διηγήσεις διὰ γιγαντιαίους ἀνθρώπους. Κα-
τόπιν Ιστορίας προσεγγιζούσας τὴν πραγματικότητα, τοῦ τύπου τοῦ
Ροβίνσωνος.

"Οταν παρέρχεται ή παιδική ήλικα, αι δυνάμεις που ήσκηθησαν με τὸ παιγνίδιον χρησιμοποιοῦνται διὰ σοβαράς ἀσχολίας. Τώρα η φαντασία τοῦ ἐφήβου πλάττει δύνεις διὰ τὸ μέλλον. Ἡ δυνιροπόλησίς αὗτη εἶναι μία κατάστασις ἀφαιρέσεως γοητεύουσα, ὅπου νομίζει τις, ὅτι βλέπει τὰ σχέδιά του ἐκτυλισσόμενα ἐνώπιόν του ὁς πραγματικότητας. Περιεχόμενόν των εἶναι ἐπιτυχίαι, διακρίσεις, κατορθώματα, κατακτήσεις.

Τὰ δύειδα καθ' υπνον είναι δημιουργήματα ύποσυγείδητα τῆς φαντασίας, καθ' ἀ λαμβάνει χώραν ή δι' εἰκόνων πραγματοποίησις δρμῶν καὶ πόθων. Χαρακτηριστικά των είναι η μὴ τήρησις τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιφάσεως (δ νεκρὸς δμιλεῖ), η ύπέρβασις τῶν σχέσεων τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου, τῆς δυνάμεως, τῆς πραγματικότητος. Αἴτια ἀτιγα τὰ γεννόοντα είναι αἱ ἡμερήσιαι ἐντυπώσεις, ἐρεθίσματα κατὰ τὴν δραν τοῦ υπνου (ψθεις, ἔκτασις μέλους, κέντημα, θόρυβος ἐκ τοῦ περιβάλλοντος, φῶς ἔγχρωμον ἐξ αὐτοῦ), καταστάσεις τοῦ δργανισμοῦ (πεινα, δίψα, ύπερκορεσμός), πόθοι ἐντονοί ἀνεκπλήρωτοι, ἀναποφασιστικότητες, προβλήματα δλυτα τῆς ζωῆς, ἀναμνήσεις ἐπίμονοι ἐκ γεγονότων θλιβερῶν γεννησάντων ψυχικά τραύματα.

"Ονειρα τηλεπαθητικά είναι μεμαρτυρημένα συνεχώς, άπό τον Ηροδότου, τον Πλουτάρχου καὶ τῆς Βίβλου μέχρι τῶν καταγραφῶν τῶν Παραψυχολογικῶν Ἐταιρειῶν, ως θάλωμα.

β'. Ἡ φαντασία τοῦ ωρίμου.

‘Η υπέρβασις τοῦ μύθου, τοῦ παιγγιδίου καὶ τῆς δνειροπολήσεως πραγματοποιεῖται ύπό τῆς ακοπίμως δρώσης φαντασίας τοῦ ωρίμου. Αὕτη ἀναλόγως τῶν προσώπων, ἐὰν κυριαρχῇ εἰς αὐτὰ τὸ συναίσθημα, ἡ νόησις, ἢ ἡ βιούλησις, λαμβάνει δὲλλην μορφήν. Δύναται νὰ εἴγαι καλλιτεχνικὴ φαντασία, ἐπιστημονικὴ, ἢ πρακτικὴ φαντασία.

Ἡ καλλιτεχνικὴ φαντασίᾳ δημιουργεῖ τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Ἀφετηρία της εἶναι ἡ αἴσθησις μορφῆς, ἡ αἴσθησις νοήματος καὶ ἡ συναισθηματικὴ βίωσις. Μία συγκίνησις ἔμμονος γεννᾷ μίαν μελώδιαν, ἐν ποίημα, τὸ θέμα ἐνδὲ πίνακος.

Τὰ μέσα ἐκφράσεώς της εἶναι ποικίλα. Διὰ τῆς μουσικῆς ἀποδίδονται αἱ ἐναλλαγαὶ καὶ τὸ ρεύμα τῶν συναισθημάτων μὲ τόνους καὶ ρυθμούς χωρὶς σαφῆ παραστατικὰ στοιχεῖα. Ἡ ποίησις χρησιμοποιεῖ εἰκονικὰ σύμβολα τοῦ λόγου. Αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι ἔργαζονται μὲ καθωρισμένας πλέον μορφάς. Ἡ σαφήνεια ἡ ἀσάφεια τῶν εἰκόνων ἔξαρταται ἐκ τοῦ λαοῦ, εἰς ὃν ἀνήκει ὁ καλλιτέχνης. Οἱ Μεσογειακοί, "Ἐλληνες, Ἰταλοί, Γάλλοι, Ἰσπανοί, θέλουν σαφεῖς εἰκόνας, διὸ καὶ ἀνέπτυξαν τὰς εἰκαστικὰς τέχνας. Οἱ Γερμανικοί λαοὶ προτιμοῦν τὰς ἀσαφεῖς καὶ ἀπλῶς ὑποβαλλούσας, διὸ καὶ ἀνέπτυξαν τὴν μουσικήν. Οἱ Σλαυΐκοί θέλουν κινητικὰς εἰκόνας, διὸ ἀνέπτυξαν τὸν χορόν.

Ἡ καλλιτεχνικὴ φαντασίᾳ δύναται νὰ εἶναι ἀντικειμενική ἢ ὑποκειμενική. Ἡ ἀντικειμενικὴ φαντασίᾳ ἐκφράζει τὰ πράγματα ὅπως εἶναι, χωρὶς νὰ ἀναμιγνύῃ εἰς αὐτὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα. Οἱ ἀντικειμενικοί καλλιτέχναι ἔλκονται ἀπὸ τὸ Ἐπος καὶ τὸ δράμα. Ἡ ὑποκειμενικὴ φαντασία προβάλλει ἐσωτερικὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα, ἡ δὲ δύναμις ἐκφράσεώς της εἶναι ἡ λυρικὴ ποίησις.

Αἱ μορφαὶ καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως δύνανται νὰ εἶναι στατικαὶ ἡ δυναμικαὶ. Στατικαὶ εἶναι αἱ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, δυναμικαὶ δὲ αἱ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως αἱ γεννῶσαι σφοδράς ψυχικάς διεγέρσεις. "Ἐν ἐμβατήριον δύναται νὰ πυρπολήσῃ τὰς ψυχάς. Συναφής πρὸς τὴν διάκρισιν ταύτην εἶναι ἡ διαστολὴ τοῦ κλασσικοῦ καὶ τοῦ ρωμαντικοῦ ἐν τῇ τέχνῃ. Ἡ κλασσικὴ τέχνη ἔχει κάτι τὸ γαλήναιον, τὸ ἥρεμον, τὸ μέτρον, τὴν Ισορροπίαν. Ἡ ρωμαντικὴ ἔχει τὴν κίνησιν, τὴν δυναμικότητα, τὴν ὑπέρβασιν τοῦ μέτρου, τὴν ἐκφαινομένην εἰς τὰ ἔντονα συναισθήματα.

Τὸ φαινόμενον τῆς ἐμπνεύσεως περιγράφεται ἀπὸ τοὺς Ἰδίους τοὺς καλλιτέχνας εἴτε εἰς ἡμερολόγια, εἴτε εἰς ἐπιστολάς, εἴτε εἰς συνομιλίας. "Ἔχει τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὑποσυγειδήτου, τῆς διεγέρσεως, τοῦ ἐτεροκινήτου." Οτι κατέχονται ἀπὸ μίαν ξένην δύναμιν, ἀπὸ ἕν εἶδος μανίας. Αἰσθάνονται μίαν πλήμμυραν συναισθήματος μίαν συγκέντρωσιν ἴδεων καὶ εἰκόνων ἐν εἶδος διπτασίας, διὸ καὶ διειλοῦν περὶ ἀποκαλύψεως, χάριτος, ταλάντου. Μία λάμψις φωτίζει τὰς σκέψεις των καὶ ἐκδιπλώνει αὐτὰς μὲ ἀπόλυτον ἀσφάλειαν καὶ δύναμιν."Οροι ὑποβοηθοῦντες τὴν ἐμπνευσιν εἶναι ἡ ἐπαφὴ μὲ τὴν φύσιν, ὁ ρεμβασμὸς εἰς ἡσυχον τοπίον, εἰς γαληγιαίαν παραλίαν, ὑπὸ τὸν

ἔναστρον οὐρανόν τὴν ἔξαφάνισις ἐντὸς τῆς δμιχλης, τῆς σιωπῆς τοῦ δάσους, ἢ τοῦ ἀρχομένου λυκόφωτος.

‘Ως πρὸς τὴν ἡλικίαν, καθ’ ἣν ἀρχίζει ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία, διεπιστώθη, δτὶς ἡ μουσικὴ εἶναι ἡ πρωτόμοτατα ἐμφανίζομένη, διότι δὲν χρειάζεται γνῶσεις ἐφ’ ὃν νὰ ἐποικοδοκήσῃ. ‘Ἀκολουθεῖ ἡ διὰ τὰς εἰκαστικὰς τέχνας, ἥτις χρειάζεται καὶ τεχνικὴν δεξιότητα. Βραδυτέρα εἶναι ἡ ποίησις, ἥτις ἀπαιτεῖ καὶ πεῖραν προσωπικὴν ζωῆς. ‘Ο Mozart ἥδη 4 ἑτῶν ἔπαιξε τεμάχια. ‘Ο Haydn 10 ἑτῶν εἶχε γράψει τὴν πρωτην του σύνθεσιν. ‘Ο Mendelssohn καὶ ὁ Schubert 17 ἑτῶν ἦσαν ἥδη τέλειοι δημιουργοί, ὁ Händel 35 ἑτῶν καὶ ὁ Bach 37.

Κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν ἔμπνευσιν οἱ δημιουργοὶ ἐμφανίζουν ηὔημένην συνειδητότητα, διὸ καὶ διδάσκουν τοὺς ὄλλους νὰ βλέπουν καὶ νὰ αἰσθάνωνται. ‘Ἐντεθεῖν τὸ δνομα «maîtres» ποὺ τοὺς ἀποδίδεται.’ Εκεῖνος δστις εἶδε καὶ κατενόησε ζωγραφικὰ καὶ μουσικὰ ἔργα, βλέπει καὶ ἀκούει μὲ ὄλλον τρόπον.

Ἡ ἐπιστημονικὴ φαντασία δρᾶ καὶ κατὰ τὴν παρατήρησιν καὶ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐρευνωμένων. Εἶναι ἀπαραίτητος δι’ ὅλας τὰς ἐπιστήμας, τόσον τὰς φυσικὰς πρὸς διατύπωσιν ὑποθέσεων, δσον καὶ τὰς τοῦ πολιτισμοῦ πρὸς ἀναπαράστασιν τοῦ παρελθόντος. Συχνὰ ἡ ἐπιστημονικὴ δημιουργία ἔχει κάτι τὸ αἴφνιδιον, τὸ δμοιάζον πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν ἔμπνευσιν. Αἱ ίδειαι δὲν ἀναφαίνονται εἰς τὸ κουρασμένον ἀπὸ τὴν ἀναζήτησιν πνεύμα, ἀλλ’ ἔρχονται εἰς στιγμὰς σωματικῆς εύεξίας καὶ ἀναπαύσεως, εἴτε τὸ πρωτὶ μόλις ἐγείρεται, εἴτε εἰς περίπατον, εἴτε εἰς τὸ ταξείδιον. Πάντως ἡ προσπάθεια καὶ ἡ προεργασία θὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν εῦρεσιν. Πρέπει τὸ πρόβλημα νὰ ἐρευνηθῇ ἀπὸ ὅλας του τὰς πλευράς καὶ νὰ ἐποπτευθοῦν ὅλαι του αἱ συναρτήσεις, διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ ἔπειτα ἡ αἴφνιδια εῦρεσις τῆς λύσεως.

Τινὲς δμιλοῦν περὶ τυχαίων ἔμπνεύσεων, τοῦτο δμως δὲν εἶναι ὄρθδν. ‘Ο Νεύτων ἀπησχολεῖτο μὲ τὸ πρόβλημα τῆς βαρύτητος ἐπὶ 16 ἔτη, πρὶν νὰ ἔμπνευσθῇ ἀπὸ τὴν πτῶσιν τοῦ μήλου.’ Ο Darwin ἐπὶ μακρὰ ἔτη συνέλεγεν ύλικὸν περὶ ζωϊκῶν εἰδῶν ἔπειτα τοῦ ἤλθεν ἡ ίδεια τοῦ ἀγῶνος περὶ ὑπάρξεως, δτε ἀνέγνωσεν ἐν βιβλίον τοῦ Malthus.

‘Ἡ ἡλικία καθ’ ἣν ἐμφανίζεται ἡ ἐπιστημονικὴ φαντασία καὶ δημιουργικότης εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν τῆς καλλιτεχνικῆς φαντασίας. Πρὸ τοῦ 25ου δὲν ἔχομεν δημιουργίας, διότι ἀπαιτεῖται προγούμενη σπουδὴ καὶ κατάρτισις. ‘Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ἡ μαθηματικὴ ἰδιοφυΐα, ἥτις ἐμφανίζεται ἐνωρίς, ἥδη ἀπὸ τοῦ 16ου ἔτους. Περὶ τοῦ Pascal εἶναι γνωστόν, δτὶς 11 ἑτῶν ἥδη ἐλάμβανε μέρος εἰς συζητή-

σεις μὲ δνομαστούς Μαθηματικούς, 16 δὲ ἑτῶν ἔγραψε πρωτότυπον ἔργασίαν περὶ κωνικῶν τομῶν. Τοῦτο συμβαίνει, διότι τὰ Μαθηματικὰ δὲν προσποθέτουν ἐμπειρικάς γνώσεις, ἀλλ' ἀπλῶς δλίγα ἀξιώματα καὶ ἀρχάς, ἐκ τῶν δποίων παράγονται σειραὶ συλλογισμῶν.

Ίδιάζουσα εἶναι ἡ ματαφυσικὴ φαντασία, ἵτις δέον νὰ δύναται νὰ ἐποπτεύῃ τὸ σύνολον τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων καὶ νὰ συλλαμβάνῃ καὶ εἰκονίζῃ τὴν συνάρτησίν των. Ἐκεῖθεν δρμώμενος ὁ φιλόσοφος ποιεῖται τὴν ἀνωτάτην ἐπαγωγὴν ἐκ τῶν πορισμάτων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, φθάνων κατὰ τὴν Πλατωνικὴν ἔκφρασιν εἰς τὴν *Θέαν τῶν Ιδεῶν*.

Η πραγματικὴ φαντασία ἀναφέρεται εἰς πᾶν δτι σχεδιάζω νὰ πράξω, η ἀναμένω νὰ συμβῇ. Εἰς τὰς πράξεις, ἀπὸ τῶν ἐπαγγελμάτων μέχρι τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, τῶν στρατηλατῶν, τῶν μεγάλων ἔξερευνητῶν καὶ τῶν δργανωτῶν τῶν παγκοσμίων trust ἡ φαντασία εἶναι ἀπαραίτητος συμβοήθος. Οἱ ἀρχικοὶ τύποι προβλέπουν διὰ τῆς φαντασίας τὰς ἐντυπώσεις, ποὺ θὰ γεννήσουν οἱ λόγοι καὶ τὰ ἔργα τῶν. Οἱ στρατιωτικοὶ χρειάζονται φαντασίαν, δστε νὰ γνωρίζουν τὴν δύναμιν δλων τῶν εἰδῶν δπλων, ποὺ διαθέτουν τόσον οἱ ίδιοι, δσογ καὶ δ ἀντίπαλος, νὰ ἀναπαριστοῦν δλας τὰς πιθανὰς κινήσεις τῶν στρατευμάτων, νὰ γνωρίζουν τὰς ἀνάγκας των, τὴν ψυχικήν των κατάστασιν καὶ τοὺς παράγοντας τοὺς προσδιορίζοντας τὸ ἥθικόν των. Ο Ναπολέων δμολόγει, δτι διαρκῶς ἀπησχόλουν τὴν φαντασίαν του σχέδια μαχῶν. Οἱ μεγάλοι θαλασσοπόροι ἡσαν·δλοι πλήρεις φαντασίας. Οἱ σημερινοὶ δργανωταὶ τῶν μολοπωλίων τοῦ πετρελαίου, τοῦ χάλυβος, τοῦ αύτοκινητου δέον νὰ ἔχουν εύκινητον φαντασίαν. Ἀλλὰ καὶ δ τεχνικὸς ἐπὸ τοῦ ἐφευρέτου μέχρι τοῦ βιοτέχνου δέον διὰ τῆς φαντασίας του νὰ βλέπῃ δλούς τοὺς συνδυασμούς τῶν κατασκευασμάτων καὶ τὴν πορείαν λειτουργίας αὐτῶν.

Η φαντασία κατευθύνει τὰ δεδομένα τῆς νοήσεως, δπως ἡ βιολησίς τὰ δεδομενα τῶν δρμῶν. Νόησις ἀνευ μορφοποιοῦ φαντασίας εἶναι σειρά σκέψεων ἀνευ ἐνδιητος καὶ ἀγενο τελικῆς καταλήξεως εἰς δημιουργίας.